

ÚČASŤ PREŠOVSKÝCH MAJSTROV NA STAVBE BAROKOVÉHO KAŠTIEĽA V HANUŠOVCIACH NAD TOPĽOU A DOPAD „ÚSPORNÝCH OPATRENÍ“ STAVEBNÍKA REZIDENCIE TOMÁŠA DESSEWFFYHO NA KVALITU VYKONANEJ PRÁCE¹

Michaela HAVIAROVÁ a Tomáš JANURA

Abstract: *The Participation of Prešov Masters in the Construction of the Baroque Mansion in Hanušovce nad Topľou and the Impact of „Cost-Saving Measures“ by the Builder, Tomáš Dessewffy, on the Quality of Work.* The construction of the Baroque mansion in Hanušovce nad Topľou, commissioned by Tomáš Dessewffy, was carried out between 1740 and 1748 by Prešov master masons Jozef Frencs and Michal Urlespacher, with partial contributions from Ján Frencs. The project cost amounted to 2,283 Hungarian gold coins for the Frencs family and 1,138 Rhine gold coins for Urlespacher. Due to substandard materials and inadequate iron reinforcements, structural issues emerged, leading to restoration in 1774–1776 under Ján Horváth and František Mracsek, costing over 620 Rhine gold coins. Archival research, combined with architectural studies, confirmed the mansion's Baroque origins and addressed inconsistencies in historical accounts regarding the ceiling construction.

Key words: Baroque mansion. Hanušovce nad Topľou. Tomáš Dessewffy. Jozef Frencs, Michal Urlespacher

V súčasnosti kaštieľ prechádza postupnou obnovou, ktorá si od roku 2017 vyžiadala realizáciu pamiatkových architektonicko-historických výskumov.² Na základe archívneho bádania pre potreby výskumu³ spoluautor Tomáš Janura v roku 2018

- 1 Text Tomáša Januru vznikol v rámci projektu APVV-20-0333 *Prekračovanie hraníc. Fenomén mobility v dejinách Slovenska*, riešeného v Historickom ústave SAV, v. v. i., v Bratislave. Pred súčasným názvom mesta Hanušovce nad Topľou sa do roku 1927 používal názov Hanušovce.
- 2 HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Architektonicko-historický výskum fasád kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou, Veľký barokový kaštieľ*, č. ÚZPF 287/1, 2017. Archívny výskum: Tomáš Janura. Výskum krokových konštrukcií: Ing. Ľubor Suchý. Rkp. uložený v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov; HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Doplňok k architektonicko-historickému výskumu fasád kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou, Veľký barokový kaštieľ*, č. ÚZPF 287/1. *Vyhodnotenie nálezov odkrytých počas realizácie obnovy*, 2018. Rkp. uložený v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov; HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Architektonicko-historický výskum čiastkový – interiér v rozsahu I. a II. NP v Hanušovciach nad Topľou, Veľký barokový kaštieľ*, č. ÚZPF 287/1, 2021. Rkp. uložený v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov; HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Architektonicko-historický výskum čiastkový – zvoncové strechy veží, Hanušovce nad Topľou, Veľký barokový kaštieľ*, č. ÚZPF 287/1, 2021. Rkp. uložený v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov.

Hlavná fasáda kaštieľa s pôvodne božohrobským kostolom. Foto: T. Haviar

publikoval štúdiu *Formovanie dvoch kaštieľov v Hanušovciach nad Topľou v dôsledku zmien vlastníckych pomerov panstva*.⁴ Predkladaná štúdia ale prináša úplne nové poznatky k barokovej stavebnej etape, pretože v priebehu výskumu archívneho materiálu k pripravovanej knihe *Vidiecke šľachtické sídla v Šarišskej stolici* sa podarilo objaviť zmluvy na výstavbu objektu, vyúčtovania, ako aj vypočúvania ohľadom zle odvedenej kvality práce. Takýto typ dokumentov sa v rámci Uhorska len výnimočne zachoval v prípade rezidiencií, ktoré nestavali predstavitelia aristokracie.

Ak si porovnáme vývoj barokového kaštieľa v Hanušovciach s inými šľachtickými obydliami, ide aj v rámci širšieho šarišského, ale i uhorského kontextu o unikátne dielo, ani nie tak svojou architektonickou kvalitou, ale tým, že ide o novostavbu na zelenej lúke. V jeho blízkosti totiž doteraz stojí starší renesančný kaštieľ, pričom v Uhorsku bolo typické pri stavebníkoch nielen z radov zemianstva, ale aj aristokracie, že väčšinou ak existoval starší objekt, došlo k jeho použitiu a zakomponovaniu do modernej barokovej hmoty. V prípade Hanušoviec sa majiteľ ale rozhodol vybudovať novostavbu, pričom iba čiastočne na ňu použil stavebný materiál zo staršej renesančnej rezidencie. Výstavba nového domova v blízkosti staršieho patrila k bežnej praxi vtedy, ak sa staršie renesančné sídlo rozdelilo medzi viacerých

-
- 3 Výsledky archívneho výskumu prevzal Samuel Bruss do svojej publikácie o rode Dessewffy. V kapitole III. je väčšina textu výskumu prevzatá v plnom znení, pričom v poznámkach pod čiarou sa uvádza, že ide o výskumnú správu Tomáša Januru.
 - 4 JANURA, Tomáš. *Formovanie dvoch kaštieľov v Hanušovciach nad Topľou v dôsledku zmien vlastníckych pomerov panstva*. In Diana DUCHOŇOVÁ – Tünde LENGYELOVÁ et al. *Historik na cestách. Jubileum Viliama Čičaja*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 149-162.

Juhozápadná fasáda s mladšími opornými piliermi. Foto: T. Haviar

mužských potomkov, tak jeden z nich si potom nechal zriadiť nový barokový kaštieľ alebo kúriu a iný zostal v starom objekte, ktorý dal prestavať. V Hanušovciach však majiteľom starého i nového kaštieľa ostala tá istá osoba Tomáš Dessewffy.

Zaujímavosťou je aj, že nový kaštieľ stojí v blízkosti unikátneho Kostola Nanebovzatia Panny Márie, postaveného okolo polovice, resp. po polovici 13. storočia kňazmi Svätého Hrobu, tzv. božohrobcami. Predpokladá sa, že pri kostole existoval menší kláštorň objekt, ktorý časom zanikol. Kostol vybudovali vo svahu a návršie, kde sa dnes nachádza kaštieľ, mohlo byť využívané aj na osadenie Golgoty. Každopádne sa počíta s tým, že poloha dnešného kaštieľa bola stavebne využitá zrejme už v stredoveku.

Pred spracovaním výskumov bolo datovanie výstavby kaštieľa v publikovanej literatúre rôzne. Súpis pamiatok ho správne zaradil do prvej polovice 18. storočia.⁵ Eva Dušenková v roku 2007 ale uviedla, že objekt je pôvodne renesančný, čo podľa nej dokladajú viaceré architektonické detaily ako klenby alebo oporné piliere na celej jeho južnej strane.⁶ Závery uvedenej autorky sa potom začali udomáčať aj u odbornej verejnosti. Dohady o renesančnom pôvode kaštieľa vznikali aj z rôzneho prepojenia veží s jeho hmotou, kde severná a západná veža sú viac vtiahnuté do pôdorysu.

5 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta a kol. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý A – J*. Bratislava : Obzor, 1967, s. 392.

6 DUŠENKOVÁ, Eva. *Renesančné kaštiele v Šarišskej stolici*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007, s. 120-122.

Predošlý rezidenčný vývoj

Skôr ako sa sústreďí pozornosť na samotný barokový kaštieľ, je potrebné pripomenúť aspoň čiastočne kontext predošlého vývoja. Predchodcu terajšieho renesančného kaštieľa „*kamennú kúriu*“ nechal niekedy pred polovicou 16. storočia vybudovať Juraj st. Soós. K prestavbe na kaštieľ došlo zrejme koncom 16. storočia za Štefana Soósa, pretože po jeho smrti sa objekt už spomína ako „*šľachtická kúria postavená nebohým Štefanom Soósom na spôsob opevneného kaštieľa*.“ Soósovci sa však začiatkom 17. storočia odsťahovali

Mapa Hanušoviec nad Topľou s areálom kaštieľa, 1875.
(ŠA PO, fond Krajský súd v Prešove, i. č. 1286)

z Hanušoviec a rezidenciu spolu s príslušnými majetkami postupne založili Jánovi st. Keczerovi. Ten vo svojom testamente odkázal renesančné sídlo svojmu zaťovi Františkovi st. Dessewffymu (1612 – 1670). Ako posledný z rodu Dessewffy v kaštieli pravdepodobne dlhodobo býval vnuk Františka st. František Dessewffy (†1728).⁷

Budovanie barokového kaštieľa a jeho areálu Tomášom Dessewffym

V prvej polovici 18. storočia už renesančný kaštieľ prestal vyhovovať požiadavkám na nový životný štýl šľachticov, čo nakoniec znamenalo koniec jeho sídelnej funkcie a pravdepodobne k premene na obydlie úradníkov a zamestnancov. Najstarší syn Františka Dessewffyhho Andrej Dessewffy (1693 – 1745) si dal postaviť barokový kaštieľ v Marhani.⁸ Františkov prostredný syn Tomáš Dessewffy⁹ síce získal renesančný kaštieľ v Hanušovciach, ale pustil sa do výstavby nového barokového kaštieľa. Dňa 15. októbra 1739 sa pred predstaviteľmi Šarišskej stolice na Tomáša sťažoval Ladislav Soós, ktorý ho obvinil, že búra steny kaštieľa postaveného ešte jeho predkami a materiál používa na nový kaštieľ. Tomáš na Soósov protest zareagoval

- 7 JANURA, Tomáš. Formovanie dvoch kaštieľov v Hanušovciach nad Topľou v dôsledku zmien vlastníckych pomerov panstva. In Diana DUCHOŇOVÁ – Tünde LENGYELOVÁ et al. *Historik na cestách. Jubileum Viliama Čičaja*. Bratislava : VEDA, 2018, s. 149-153.
- 8 Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL – OL), fond Dessewffy család margonyai ága (P 96), doboz 9, rok 1730; doboz 11, rok 1749, 1750, 1751. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegyé nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 132, 133.
- 9 V genealogickej tabuľke Mártona Szluhu je uvedené, že Tomáš Dessewffy zomrel v roku 1789, čo však aj na základe dokumentov v tejto štúdii nie je pravda. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegyé nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 133. Z prameňov citovaných v štúdii bolo zrejme, že Dessewffy musel umrieť už medzi rokmi 1760 – 1773.

slovami, že nechápe, prečo sa Soós v celej veci angažuje, keď Hanušovce už storočie tvoria majetok Dessewffyovcov.¹⁰ Najmladší František syn Jozef Dessewffy (1702 – 1768), povýšený v roku 1754 do grófskeho stavu, sa najprv usadil v Chmeľove, neskôr v Drienove a nakoniec v Edelény. Podľa nápisovej dosky v barokovom kaštieli v Hanušovciach sa mal Jozef podieľať s Tomášom na jeho výstavbe, ale z nižšie uvádzaných prameňov nič také nevyplyvalo.¹¹

I keď sa čiastočne rozoberanie renesančného kaštieľa začalo už koncom leta a začiatkom jesene 1739, išlo zatiaľ len o prípravu stavebného materiálu na nový barokový kaštieľ. Zrejme v tomto čase došlo aj k úpravám pozemku na výstavbu, pretože zmluva na vybudovanie kaštieľa sa uzavrela až v nasledujúcom roku. Dňa 23. mája 1740 sa priamo v Hanušovciach stretol Tomáš Dessewffy s dvomi prešovskými mešťanmi a zároveň murárskymi majstrami Jánom Frencsom a jeho synom Jozefom Frencsom,¹² aby podpísali kontrakt. Dessewffy im ešte predtým odovzdal dodnes nezachovaný plán novostavby, podľa ktorého mali realizovať celý projekt. Možno len na základe textu signovanej dohody uvažovať, že šlo o pôdorys všetkých podlaží a aj nákras fasád. Otvorenou otázkou ostáva, či plán nakreslil sám Dessewffy, čo je málo pravdepodobné, alebo ho dal vypracovať niekomu inému.¹³

Otec so synom sa zaviazali, že zhotovia všetky steny, klenby, schody a múriky pod kachľové pece. Následne všetko vybielia, „nafarbia, urobia aj cifrovanie zvonku a zvnútra v jednom slohu okrem vyflastrovania“.¹⁴ Dessewffy im mal zabezpečiť kameň, vápno, tehly, piesok, železo, drevo a dosky. Ako odmena sa Frencsovcovi malo vyplatiť 2 400 uhorských zlatých a dve bočky vína zo Starého. Keby pre neopatrnosť oboch murárskych majstrov vznikla nejaká škoda v dôsledku spadnutia alebo zosypania klenieb a múrov, ako aj vypadnutia nimi vložených kamenných ostiení okien a dverí, tak by to museli vynahradiť. Z poskytnutej sumy mali zaplatiť svojich tovaríšov, pričom ak by nejaký tovaríš pracoval zle, mali ho najprv pokarhať a až, ak by to nepomohlo, vyhodiť.¹⁵

Realizácia projektu kaštieľa s nárožnými vežami¹⁶ sa v rámci uvedenej sumy vykonala v rokoch 1740 – 1748. Postup prác zachytili viaceré sumáre vyplatených

10 MNL – OL, fond Dessewffy család levéltára Possessionaria (P 89), csomó 4, tétel 10, rok 1739; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 132, 133.

11 MNL – OL, fond Dessewffy család levéltára Familiaria (P 88), csomó 1, I. series, Regestrata no. 1. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 132, 133.

12 Ján Frencs bol za prešovského mešťana prijatý 14. 1. 1734 a Jozef Frencs 31. 12. 1735. BODNÁROVÁ, Miroslava – CHMELINOVÁ, Katarína. Umelci a umeleckí remeselníci Prešova v 16. – 18. storočí. In *ARS*, roč. 39, 2006, č. 2, s. 246. Autorky citovanej štúdie predpokladali medzi Jozefom a Jánom Frencsovcami súrodenecký pomer, ale písomné pramene citované v štúdiu jednoznačne potvrdili, že šlo o otca a syna.

13 Štátny archív v Prešove (ŠA PO), fond Šarišská župa súdne písomnosti (ŠŽSP), škatuľa (šk.) 28, inventárne číslo (i. č.) 113, fascikel (fasc.) 50, numero (no.) 64.

14 Teda vydláždenia.

15 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

16 V citovaných písomných dokumentoch sa striedavo veže označovali aj baštami a zriedkavejšie aj pojmom rondely.

peňazí, z čoho vyplynulo, že vedenie stavby Ján Frencs úplne prenechal svojmu synovi Jozefovi Frencsovi. Tomáš Dessewffy podľa ním vyhotovených záznamov Jozefovi Frencsovi a čiastočne jeho tovarišom od 27. mája do 15. novembra 1740 zaplatil 216 uhorských zlatých a 58 denárov, od 15. marca do 9. novembra 1741 326 uhorských zlatých a pol denára, od 5. mája do 20. októbra 1742 256 uhorských zlatých a 27 denárov, od 27. mája do 28. septembra 1743 235 uhorských zlatých a 41 denárov, od 18. apríla do 26. októbra 1744 221 uhorských zlatých a 12 denárov, od 5. apríla do 27. októbra 1745 395 uhorských zlatých a 52 denárov, od 17. apríla do 15. novembra 1746 497 uhorských zlatých a od 28. januára do 15. novembra 1747 135 uhorských zlatých a 65 denárov. Spolu teda za roky 1741 – 1747 získal Jozef Frencs 2 283 uhorských zlatých a 55 a pol denára. Do vopred stanovenej sumy chýbalo ešte 116 uhorských zlatých a 44 a pol denára, ktoré však neboli vyplatené, ako dokazuje nižšie uvedený sumár.¹⁷

Samostatné účtovníctvo si viedol aj Jozef Frencs, ktorý si zapisoval prijaté peniaze do knihy prác. Murársky majster si evidenciu príjmov viedol nielen v uhorských, ale aj v rýnskych zlatých. V písomných prameňoch sa však žiaľ zachovala kniha prác jedine z roku 1746, pričom časové obdobie sa zhodovalo s výkazom Tomáša Dessewffého. Frencs jednotlivé sumy evidoval v kratšom časovom úseku a aj charakterizoval, čo za utržené peniaze spolu so svojimi tovarišmi vybudoval. Najprv zaznamenal príjmy od 16. apríla do 17. septembra vo výške 376 rýnskych zlatých a 29 grajciarov, pričom sa z nich na murovanie veže použilo 189 uhorských zlatých a 31 denárov. Od 11. októbra do 15. novembra zobral 85 rýnskych zlatých a 46 grajciarov. Celkovo tak za rok za túto časť prác Frencs získal 565 rýnskych zlatých a 75 grajciarov, ale po odpočítaní nutnosti platieb svojim tovarišom čistý príjem samotného majstra dosiahol úroveň 462 rýnskych zlatých a 25 grajciarov. Osobitne Frencs zachytil práce v pivnici od 16. apríla do 17. septembra, pričom za tie od stavebníka utržil 263 rýnskych zlatých a 46 a dve štvrtiny grajciara, z čoho ale bližšie neurčenú hotovosť odovzdal svojim tovarišom.¹⁸

I keď práce viedol Jozef Frencs evidenciu nedoplatkov za roky 1740 – 1748 si písal jeho otec Ján Frencs. Podľa nej mu Tomáš Dessewffy z dohodnutej sumy podľa kontraktu nevyplatil 178 rýnskych zlatých s výnimkou 32 rýnskych zlatých, ktoré

Odkrytý priestor toalety na prízemí južnej veže počas obnovy interiéru. Foto: T. Haviar

17 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

18 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

Podkrovie nad miestnosťou s bohatou štukovou výzdobou, viditeľná staršia omietka, ktorá patrila pôvodnému rovnému stropu miestnosti. Foto: T. Haviar

*Klenba najreprezentatívnejšej miestnosti na poschodí kaštieľa.
Foto: T. Haviar*

Ján Frencs obdržal ešte na začiatku prác v roku 1740. Preto stavebníkov dlh voči murárskemu majstrovi predstavoval za tri letá práce v rokoch 1740, 1742 a 1748 spolu 165 rýnskych zlatých. Okrem toho sa nerefundovali ani tri rýnske zlaté pre jeho syna Jozefa Frencsa a tovariša Mathissa za šesť dní roboty. Ďalej Ján Frencs zo svojich peňazí za osem rokov vyplatil 24 rýnskych zlatých tovarišom, ktorých doviedol zo Spišskej stolice, čo mal ale uhradiť Dessewffy. Majiteľ novostavby dlhoval majstrovi aj ďalších osem rýnskych zlatých za víno a diškréciu, že spomenutí tovariši chodili piť do krčmy pána Dutku. Celkovo teda Ján Frencs požadoval za osem rokov vyplatenie peňazí vo výške 200 rýnskych zlatých.¹⁹

Začiatkom roku 1748 už musela byť hrubá stavba kaštieľa spolu

s vežami a kamennými ostentami okien a dverí hotová, pretože Tomáš Dessewffy 18. marca 1748 priamo v Hanušovciach podpísal kontrakt s ďalším murárskym majstrom a prešovským mešťanom Michalom Urlespacherom.²⁰ Ten na rozdiel od Frencsovcov mal zabezpečiť umelecky náročnejšie časti prác, aby kaštieľ zodpovedal barokovým štýlovým nárokom. Samotná zmluva bola veľmi všeobecne formulovaná a mala sa vzťahovať „na flastrovanie“ izieb na spodnom podlaží a „paloty“²¹

19 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

20 Michal Urlespacher (1681 – 1761) pochádzal z Viedne a v Prešove bol za mešťana prijatý 20. 12. 1726. BODNÁROVÁ, Miroslava – CHMELINOVÁ, Katarína. Umelci a umeleckí remeselníci Prešova v 16. – 18. storočí. In ARS, roč. 39, 2006, č. 2, s. 260.

21 Ide o dobový slovenský výraz pre najväčšie a najreprezentatívnejšie miestnosti.

a „galérie“²² na hornom podlaží. Okrem toho sa mal postarať o vsadenie železných mreží do okien kaštieľa.²³

Čo konkrétne Michal Urlepacher spravil zachytil jeho nedatovaný výkaz roboty. Za vykonané práce mal podľa zmluvy dostať celkovo 978 rýnskych zlatých. V prípade prízemia dostal za vytvorenie omietok a štúk v už zaklenutých „prikľetoch“²⁴ 40 rýnskych zlatých a v už zaklenutej „galérii“ 30 rýnskych zlatých. V „palote“ vyhotovil aj klenbu a následne ju omietol a opatril štukami za 55 rýnskych zlatých. Za omietnutie a štuky v dvoch svetliciach na východnej strane prevzal 30 rýnskych zlatých a rovnakú sumu za tú istú prácu v dvoch svetliciach na západnej strane. Za zaklenutie dvoch veží na východnej strane, ich omietnutie a ozdobenie štukou prevzal 50 rýnskych zlatých.²⁵

Na prvom poschodí Michal Urlepacher urobil klenby v dvoch vežiach na východnej strane za 50 rýnskych zlatých. Za omietku a štuky v dvoch už zaklenutých svetliciach mu prináležala odmena 40 rýnskych zlatých a v iných dvoch svetliciach aj za zaklenutie 60 rýnskych zlatých. Za klenbu, omietku a štuky vo „vrchnej palote“ si vypýtal 55 rýnskych zlatých a za rovnaké práce vo vrchnom „prikľete“ 50 rýnskych zlatých. Na západnej strane prvého poschodia zaklenul, omietol a ozdobil štukami dve veže za 50 rýnskych zlatých a štyri svetlice za 120 rýnskych zlatých. Zaklenutie, omietnutie a opatrenie štukatúr vo „vrchnej galérii“ vyšlo na 65 rýnskych zlatých.²⁶

Na treťom podlaží kaštieľa vo všetkých štyroch vežiach vytvoril klenby, omietky a štuky za 100 rýnskych zlatých. V krovovom priestore na rovnakom podlaží dokončil už tri čiastočne urobené komíny, pričom jeden s ôsmimi dymovodmi vyšiel na 35 rýnskych zlatých, druhý s dvomi dymovodmi na 18 rýnskych zlatých a tretí so štyrmi dymovodmi na 30 rýnskych zlatých. Posledný štvrtý komín s ôsmimi dymovodmi musel úplne od základu vybudovať za 40 rýnskych zlatých. Michal Urlepacher zabezpečil aj schodisko od prízemia až do krovu za 30 rýnskych zlatých.²⁷

Okrem zazmluvnenej práce v hodnote 978 rýnskych zlatých však Michal Urlepacher nakoniec od Tomáša Dessewffyho dostal celkovo 1 138 rýnskych zlatých. Táto konečná suma obsahovala aj výdavky na ostatných robotníkov a na ďalšie dodatočné práce. Murársky majster totiž vytvoril aj osem „vlašských komínov“²⁸ za 96 rýnskych zlatých, pričom každý z nich vyšiel na 12 rýnskych zlatých; ďalej 20 pevných roštov po jednom toliari za kus, takže nakoniec mu pripadla odmena 30 rýnskych zlatých. Za vybudovanie jedného klastru siahly v svetlici alebo v „galérii“ mu malo prináležať 15 rýnskych zlatých, ale vo výkaze sa presne neuviedlo, o čo konkrétne šlo a koľko klastrov siah sa urobilo.²⁹

22 Pojem galéria v prípade Hanušoviec označoval chodbu na hlavnej fasáde.

23 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

24 Pojem prikľet sa v regióne Šariša používa dodnes v ľudovej architektúre na označenie vstupného priestoru – predsieni, pitvora.

25 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

26 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

27 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

28 Dobový slovenský výraz, ktorý označoval typ otvoreného krbu s umelecky stvárneným ostením.

29 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

Po skončení všetkých prác na samotnom kaštieli sa pokračovalo vo výstavbe hospodárskych a ďalších prevádzkových budov pri rezidencii. Preto Tomáš Dessewffy uzavrel 29. júna 1749 v Hanušovciach novú zmluvu, avšak tentokrát už len so synom medzičasom zosnulého Jána Frencsa Jozefom Frencsom. Kontrakt bol tento raz formulovaný len všeobecne, že Jozef Frencs vykoná akúkoľvek robotu pri murovaní, zaklení a nahodení omietok, pričom za každú siahu dostane jeden uhorský toliar.³⁰

Podľa zachovaných pracovných kníh a účtov Jozef Frencs viedol práce v nasledujúcich dvoch rokoch, kým ho Tomáš Dessewffy neodvolal kvôli jeho sťažnostiam na nevyplatenie odmien v pôvodnej výške. Podľa jedného výkazu prijatých peňazí Frencs za murovanie maštali a čiastočne aj múrov kaštieľa v roku 1749 dostal 90 uhorských zlatých. V nasledujúcom roku už murársky majster nešpecifikoval, čo robil a iba zapísal, že od 7. mája do 18. júla 1750 prijal 172 uhorských zlatých a 50 denárov a od 8. augusta do 5. novembra 1750 ďalších 114 uhorských zlatých. Za posledné dva roky získal celkovo 376 uhorských zlatých a 50 denárov.³¹

V inom vyúčtovaní v rýnskych a uhorských zlatých Jozef Frencs uviedol aj mená svojich tovarišov. Dňa 23. februára 1750 od Tomáša Dessewffyho prijal na vyplatenie miezd pre seba a svojich tovarišov 30 uhorských zlatých. Navyše ďalších 30 rýnskych zlatých prevzal od stavebníka, aby odmenil druhého majstra Michala Urlespachera. S februárovým vyúčtovaním zrejme súvisela aj poznámka, že Frencs dostal aj iných 57 uhorských zlatých a deväť denárov. Z nich 20 uhorských zlatých šlo na mzdu za vykonanú robotu pre Frencsa a jeho tovarišov. V tomto prípade majster aj uviedol, že z poslednej menovanej sumy si zobral desať uhorských zlatých tovariš Ján Snevais, štyri uhorské zlaté tovariš Matej Sole a po jednom uhorskom zlatom a 20 denároch Ján Zboray³² a Štefan Banyaski. Po veľkonočných sviatkoch po štyroch uhorských zlatých nadobudli Snevais, Sole a Michal Vais, tri uhorské zlaté Banyaski a Zboray päť uhorských zlatých a 69 denárov. Peniaze za budovanie bral Frencs nielen od Tomáša Dessewffyho ako 14. júna 1750 16 uhorských zlatých, ale aj 7., 6. a 16. mája od hanušovského farára spolu 25 uhorských zlatých a 7. júna od manželky Tomáša Dessewffyho Anny Péchyovej (1711 – 1789) päť uhorských zlatých.³³

Jozef Frencs si potom ako ho Tomáš Dessewffy prepustil z prác na základe dnes už nezachovaných všetkých písomných podkladov spravil celkový sumár nedoplatkov zo strany stavebníka pre neho, ale aj ešte jeho nebohého otca. Murársky majster

30 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

31 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

32 Ján Zboray sa neskôr vypracoval na murárskeho majstra a 17. 2. 1769 ho v Prešove prijali za mešťana. BODNÁROVÁ, Miroslava – CHMELINOVÁ, Katarína. Umelci a umeleckí remeselníci Prešova v 16. – 18. storočí. In *ARS*, roč. 39, 2006, č. 2, s. 261.

33 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegyje nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 133. V citovanej genealogickej tabuľke je nesprávne uvedené, že Anna Péchyová zomrela v roku 1788, i keď jej kodicil pochádza zo 14. 6. 1789. MNL – OL, fond TapolyLucskai és kúke-mezei Bánó család (P 16), doboz 28, rok 1789. Pri porovnaní kodicilu a dátumu úmrtia jej manžela v citovanej genealogickej tabuľke by sa dalo uvažovať, že ide v skutočnosti o dátum úmrtia Anny Péchyovej, keďže v roku 1789 bola jednoznačne vdovou.

bližšie neurčil, kedy presne jednotlivé spomínané práce robil, iba napísal, že šlo o obdobie rokov 1740 – 1750. Za vybudovanie všetkých štyroch veží mal podľa ceny dva uhorské zlaté a 40 denárov za siahu dostať 377 uhorských zlatých a 60 denárov, ale v skutočnosti mu stavebník vyplatil len 189 uhorských zlatých a 31 denárov, a preto mu ešte dlhoval 188 uhorských zlatých a 29 denárov. „Flastrovanie“

prízemia a rúbanie dier do

stien pre kamenné ostenia okien sa robilo dňom i nocou 17 dní, aby sa všetko stihlo do dňa Dessewffyho menín. V tomto prípade stavebník síce odovzdal peniaze na plácu pre tovarišov, ale Frencsovi nedal odmenu vo výške 13 uhorských zlatých a 24 denárov.³⁴

Počas 11 rokov stavby kaštieľa a príslušných budov Jozef Frencs plnil aj úlohu paliera, takže musel on osobne vyhľadávať tovarišov, za čo mu Tomáš Dessewffy dlžil 39 uhorských zlatých a 60 denárov. Sumu určil na základe toho, že za tri dni práce mali tovariši nárok na odmenu tri uhorské zlaté. Po dostavaní samotnej rezidencie budoval maštale, čeladné izby, ľadovňu a vstupnú bránu do areálu, za čo mu prislúchalo 525 uhorských zlatých a 24 denárov, ale zatiaľ získal len 370 uhorských zlatých a zostávalo vyplatiť zvyšných 155 uhorských zlatých a 24 denárov. Ešte aj nebohému otcovi Jánovi Frencsovi Dessewffy nedal 72 uhorských zlatých za diéty, a tak celkový dlh za roky 1740 – 1750 dosiahol aj s ďalšími položkami úroveň 583 uhorských zlatých a sedem denárov.³⁵

Po prepustení Jozefa Frencsa sa v rokoch 1751 – 1760 aj s dlhšími prestávkami pokračovalo v ďalších stavebných prácach, z ktorých sa však zachovali len vyúčtovania a žiadne zmluvy. Preto sa z archívnych prameňov nemohlo určiť, o čo konkrétne šlo. Dalo by sa však predpokladať, že sa v areáli kaštieľa dokončovali záhradné úpravy a hospodárske a prevádzkové objekty. V tomto období robota prebiehala pod vedením nového murárskeho majstra Ignáca Kriesbauma. V účtovníctve však neuviedli, odkiaľ prišiel, ale mohlo by sa znovu predpokladať, že pochádzal z Prešova. Kriesbaum 11. júna 1751 prijal od Tomáša Dessewffyho 145 rýnskych zlatých a 38 grajciarov, pričom si z tejto sumy nechal 54 rýnskych zlatých a 11 a pol grajciara, palierovi dal 51 rýnskych zlatých a zvyšných 39 rýnskych zlatých a 48 grajciarov sa použilo na ďalšie bližšie neurčené veci. Od 12. júna do 9. júla 1751 ešte murársky

Nápisová doska umiestnená dnes vo vstupnej hale kaštieľa. Text okrem iného uvádza, že bratia Tomáš a Jozef Dessewffiovci „toto dielo, ako ho vidíš od základov postaviť dali“. Foto: T. Haviar

34 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

35 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

Klenba na prízemí východnej veže. Foto: T. Haviar

majster prevzal ďalších 69 rýnskych zlatých, pričom z nich deväť prináležalo palierovi.³⁶

Podľa účtov z hľadiska stavebných prác predstavoval dôležitú fázu aj rok 1752. Vtedy 14. apríla Ignác Kriesbaum od Tomáša Dessewffyho prevzal potvrdenie o vyplatení predavku za 30 dní roboty. Nakoľníec murársky majster od 2. do 20. mája získal 47 uhorských zlatých a 94 denárov. V čase od 8. do 13. mája sa spolu pracovalo päť dní, pričom palier Václav Kožak za každý deň prebral tri zlaté a 60 denárov, každý z tovaríšov Vavríneć Siroka, Jozef Zboronszky a istý Matiz za deň 66 denárov, čo spolu pre všetkých štyroch vyšlo na 27 uhorských zlatých a 90 denárov. Za rovnakú dennú odmenu robil tri a pol dňa aj ďalší tovaríš Miško Foltínovits za dva uhorské zlaté a 31 denárov a istý tovaríš Majer za tri a pol dňa zarobil jeden uhorský zlatý a 65 denárov. Zvyšné práce sa reali-

zovali od 15. do 20. mája za 18 uhorských zlatých a 48 denárov, pričom sa nich z menovaných nezúčastnil len Majer. Z uvedeného vyplynulo, že budovanie v rokoch 1751 a 1752 stálo stavebníka 294 uhorských zlatých a 66 denárov.³⁷

Po roku 1752 došlo k ďalšej pauze v stavebných prácach a až po šiestich rokoch sa znovu pokračovalo. Od 28. mája do 19. júla 1758 menom neuvedený murár dostal 44 rýnskych zlatých. Následne opäť došlo k ročnej prestávke a od 23. marca do 19. apríla 1760 zarobil murár Martin Scholz 60 uhorských zlatých a 74 denárov.³⁸ Po roku 1760 sa zdalo, že už došlo k úplnému dovriešieniu barokovej stavebnej etapy a kaštieľ s areálom zostane v tejto podobe minimálne do zmeny umeleckého vkusu budúceho majiteľa. Ako bude nižšie uvedené, ukázalo sa, že stavby neboli najlepšie urobené a po 14 rokoch sa muselo opraviť to, čo sa len nedávno dokončilo.

36 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

37 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

38 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

Výsledok prác na výstavbe kaštieľa predstavovala bloková stavba obdĺžnikového pôdorysu so štyrmi nárožnými hranolovými vežami a hlavnou fasádou orientovanou na severozápad. Sondážny výskum potvrdil, že objekt po celom obvode hlavnej časti i veží postavili v jednej stavebnej etape. Budova obsahuje okrem suterénu dve nadzemné podlažia s centrálne situovanou vstupnou halou na oboch podlažiach, nazývanou v archívnych materiáloch „*prikľetom*.“ Stavebníci zvolili dvojtraktovú symetrickú dispozíciu podľa barokových princípov. Z obytnej centrálnej miestnosti na prízemí viedol vstup priamo do záhrady, čo je typickým prejavom barokovej dispozície. Pri hlavnej fasáde vybudovali arkádové chodby na oboch podlažiach, voľne otvorené do exteriéru. Na prízemí prebiehala chodba po stranách centrálnej vstupnej haly, ale na poschodí bola pôvodne chodba po celej dĺžke kaštieľa s tým, že ju priečkami rozdelili na tri časti a až neskôr ju v strednej časti zrušili a priestor prepojili s halou. Južná a východná veža disponovali na oboch podlažiach modernými toaletami so šachtami v hrúbke muriva. Tým, že sa nachádzali v nárožiach miestností, mali dostatočne veľký priestor, presvetlený a odvetrávaný malým okienkom. Vstupy do miestností tvorili zrejme rovné ostenia aj rovné preklady a obložkové zárubne, prípadne niektoré aj rozšírené ostenia a segmentové záklenky. Všetky dnešné vstupy upravili v 20. storočí.

Všetky prízemné priestory boli zaklenuté. Zaujímavý rozpor medzi nálezmi dokazujúcimi sekundárnosť klenieb na poschodí kaštieľa a archívными záznamami predstavujú účty Michala Urlespachera z roku 1748, kde sa uvádza vytvorenie klenieb, akoby jednotlivé priestory nemali dovtedy žiadne prestropenie. Miestnosti poschodia ale mali podľa nálezov výskumu na začiatku len rovné omietnuté stropy s fabiónmi, teda zaoblením po obvode. V podstreší sa zachovali zvyšky omietok s bielym náterom vychádzajúce pod súčasnú klenbu, v niektorých prípadoch sa omietka jasne zatača do fabiónu, čo jednoznačne dokazuje existenciu staršieho stropu. Pôvodná je na poschodí len klenba arkádovej chodby. Sekundárne sú aj klenby veží, okrem severnej, ktorá musela plniť inú funkciu. Vzhľadom na to, že omietky pôvodných stropov mali len jeden náter, muselo k vytvoreniu klenieb dôjsť pomerne skoro. Môžeme teda uvažovať o tom, že stropy vytvorili ešte Ján a Jozef Frencsovi, ale Tomáš Dessewffy zmenil krátko potom svoj zámer a dal ich prerobiť Urlespacherom na klenby, prípadne ho Urlespacher na klenby prehovoril. Architektonicko-historický výskum kaštieľa ešte bez poznania uvádzaných písomných dokumentov predpokladal nahradenie stropov klenbami z neznámych príčin pomerne krátko po postavení kaštieľa, všeobecne v druhej polovici 18. storočia.

Fasády si do súčasnosti zachovali takmer autentický výzor, avšak viaceré detaily vznikli po úpravách v 20. storočí. V úrovni prízemja sa nachádzajú kamenné ostenia okien s obvodovou lištou a profilovanou podokennou rímsou, ktoré ale nanovo vysekali a vložili pri veľkej obnove v 70. rokoch 20. storočia. Len pri štyroch oknách zostali pôvodné stojky ostení – na severovýchodnej fasáde v 2., 3. a 4. osi a na fasáde východnej veže. Preklady i parapety sú už ale vymenené. Môžeme preto len predpokladať, že tieto ostenia boli sekundárne použité zo spomínaného čiastočne asanovaného staršieho renesančného kaštieľa. Fasády mali svetlozltý náter, štuky a šambrány boli biele, pričom túto farebnosť zrejme zvolili i pre lizény a rímsoy.

Vstupná hala kaštieľa. Foto: T. Haviar

Dendrochronologický výskum drevených prvkov datoval zofatie stromov, z ktorých zhotovili pôvodný krov do obdobia po roku 1739 a do roku 1745.³⁹ Zachované trámy tejto krovovej konštrukcie potvrdzujú, že kaštieľ stavali etapovite. Po stavbe hlavnej časti ho zastrešili a až následne vytiahli veže, čím sa krov dostal do muriva veží. Prvotnou krytinou bol štiepaný šindel. Veže mali spočiatku podľa všetkého cibulové strechy.

Kaštieľ kedysi obklopoval park so záhradou a v areáli stáli hospodárske budovy i skleníky. Po stranách južnej a východnej veže, pri ich južnom a východnom nároží, boli napojené murované bránky smerom do záhrady.

Pochybnosti o datovaní vzniku objektu vznikali v minulosti najmä kvôli jeho architektúre, ktorá vychádza ešte z typológie renesančných kaštieľov s nárožnými baštami, teda z fortifikačnej architektúry. Renesančné štvorkrídlové kaštiele s nárožnými baštami, či neskôr vežami patria na našom území medzi pomerne bežné, ale nie sú úplnou výnimkou ani v 18. storočí. Kaštieľ (s. č. 28) v Hronseku vznikol ako bloková stavba s valcovými nárožnými vežami dokonca až v 70. rokoch 18. storočia a kúria vo Vyšnom Kubíne získala štvorcové nárožné veže pri barokovej pre-

39 CHOMA, Mojmir. *Dendrochronologický výskum vzoriek z kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou*. (ÚZPF 287/1), protok. č. 110/2021. Rkp. uložený v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov. KYNCL, Tomáš. *Dendrochronologický výskum, barokový kaštieľ, Hanušovce nad Topľou*, 2008. Rkp. uložený v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov.

stavbe tiež v 70. rokoch 18. storočia.⁴⁰ Hanušovský kaštieľ už jasne preberá barokové formy. Otvára sa do parku hlavnou reprezentačnou fasádou, odlišnou od ostatných, kde dominuje štuková výzdoba okien s frontónom. Hlavný vstup zdôrazňuje postavenie a moc majiteľov. V širšom regióne sa kaštiele stavané ako novostavby v období prvej polovice 18. storočia nenachádzajú.

Praskanie stien a vyšetrovania príčin nekvalitnej stavby

Koncom roku 1773 sa zrejme objavili prvé praskliny v múroch kaštieľa, čo mohlo spôsobiť, že Jozef Frencs mal by nahradiť podľa pred 33 rokmi uzavretej zmluvy spôsobenú škodu. V čase objavenia sa trhlín už Tomáš Dessewffy nežil a rezidenciu obývala jeho pozostalá vdova Anna Péchyová. Aby sa Frencs chránil pred nárokmi Péchyovej, požiadal predstaviteľov Šarišskej stolice, aby priamo v Hanušovciach obhliadli celý šľachtický dvor, stavby, kaštieľ, maštale a ostatné budovy. Obhliadku vykonal 7. januára 1774 murárski majstri a prešovskí mešťania Ján Mikurský⁴¹ a František Mracsek,⁴² pričom konštatovali, že všetky štyri veže „sú potrhane“, čo vidieť už na prvý pohľad. Nevedeli posúdiť, či je na vine stavebník, že poskytol nekvalitný piesok alebo si majster pýtal málo vápna. Zatiaľ nevideli do muriva, a preto nemohli určiť, či sa na jeho spevnenie použili železné tiahla. Odhadli, že by oprava „výškokov“ na vežiach vyšla na 32 rýnskych zlatých.⁴³

Privolaní murárski majstri si na stenách všimli zlé previazanie muriva a dreva. Podľa nich už v prvopočiatku muselo dôjsť k chybe, keďže na začiatku by sa drevo v stene roztiahlo a po niekoľkých rokoch zase stiahlo vďaka zabudovaným železným tiahlom. Preto odhadovali, že sa tiahla nepoužili, inak by sa múry nerozchádzali a v stenách by sa neobjavili praskliny. Najočividnejšie sa tieto poruchy prejavili na treťom podlaží veží, a preto stanovili sumu, koľko by ich znovupostavenie stálo. Ak by prácu robili panskí murári, jedna siaha by vyšla na dva rýnske zlaté, čo by predstavovalo sumu 320 rýnskych zlatých a 40 grajciarov. Ak by sa opravy zverili do rúk murárskeho majstra a jeho tovarišov, jedna siaha by stála tri rýnske zlaté a celkovo by stavebník zaplatil 481 rýnskych zlatých. Následne sa majstri pustili do obhliadky ostatných poškodených budov v areáli, konkrétne kuchyne, čeladných izieb, stajní a maštali. Podľa nich by ich vymurovanie, zaklenuť a omietnutie vyšlo na 685 rýnskych zlatých a 23 a pol grajciara. Vybudovanie múru od vstupnej brány až ku záhrade by stálo 37 rýnskych zlatých a jeden grajciar. Náklady na práce na opravu veží a sanáciu ostatných objektov vyčíslili tak celkovo na 1 042 rýnskych

40 JANURA, Tomáš – FILLOVÁ, Ľubica – ŠIMKOVIC, Michal. *Vidiecke šľachtické sídla v Zvolenskej stolici*. Bratislava : Spoločnosť Kolomana Sokola, 2016, s. 90; JANURA, Tomáš – ZVEDELOVÁ, Kristína. Kúria rodu Kubínyi vo Vyšnom Kubíne v premenách času. In *Zborník Oravského múzea*, roč. 28, 2011, s. 173-182.

41 Ján Mikurský bol v Prešove prijatý za mešťana 17. 12. 1760. BODNÁROVÁ, Miroslava – CHMELINOVÁ, Katarína. Umelci a umeleckí remeselníci Prešova v 16. – 18. storočí. In *ARS*, roč. 39, 2006, č. 2, s. 253.

42 František Mracsek pochádzal z moravskej obce Kanice pri Brne a v Prešove bol za mešťana prijatý 16. 12. 1761. BODNÁROVÁ, Miroslava – CHMELINOVÁ, Katarína. Umelci a umeleckí remeselníci Prešova v 16. – 18. storočí. In *ARS*, roč. 39, 2006, č. 2, s. 254.

43 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

zlatých a 64,5 grajciara pri použití panských murárov, respektíve len za účasti murárskych majstrov na 1 203 rýnskych zlatých a 64,5 grajciara.⁴⁴

Po Jozefovi Frencsovi požiadala o vyšetrovanie celej záležitosti aj Anna Péchyová, aby sa preukázalo, kto je na vine praskaniu stien. Prvé vypočúvanie zástupcami Šarišskej stolice prebehlo 21. januára 1774 v Hanušovciach, pričom v prvej otázke sa pýtali, či mal kaštieľ štyri veže a či materiál ako vápno, piesok a železné tiahla objednával ešte nebohý Tomáš Dessewffy. Druhá otázka smerovala k objasneniu, či o všetkom na stavbe rozhodoval murársky majster Jozef Frencs. V tretej otázke išlo o skutočnosť, či sa veže už v čase výstavby podobali ruine a či tajne v areáli budoval priamo Frencs alebo ich postavenie zveril svojim tovarišom a pre zrýchlenie prác sa prizvali aj poddaní. Odpovede svedkov sa v zásade zhodli, že Dessewffy dal dovážať materiál na nárožné veže v nedostatočnej kvalite. Postup prác stavebníkov pravidelne konzultoval s Frencsom. Piesok na hmotu kaštieľa a ostatných budov sa ťažil na vrchu *Köpör* (v preklade Kamenný prach), ale pri vežiach sa používal piesok z rieky Topľa.⁴⁵

Z hľadiska poznania príčin zlého stavu nárožných veží a hospodárskych budov bolo omnoho dôležitejšie vypočúvanie, ktoré sa o viac ako pol mesiaca konalo 8. februára 1774 v Prešove. Predstavitelia Šarišskej stolice predvolaným osobám položili 13 otázok. Prvá z nich znela, či prešovský murársky majster Jozef Frencs už od začiatku budovania požadoval a upozorňoval Tomáša Dessewffého, aby v pravý čas dával v lesoch rúbať drevo z červeného smreku na tiahla do hrúbky múrov. Podľa Frencsových inštrukcií sa po spracovaní dreva na píle mal hotový výrobok skladovať na suchom mieste, aby dobre vyschol a aby do múrov išlo stabilné kotvenie bez znakov hnilobného procesu. Napriek majstrovým požiadavkám stavebník na jeho slová nedbal a drevo dodával na poslednú chvíľu, pričom z opracovaného dreva ešte kvapkala miazga a vytekala voda. Do stien sa zamurovalo v podstate surové drevo, čo nakoniec spôsobilo skazu a narušený stav kaštieľa.⁴⁶

V druhej otázke sa zisťovalo, či Tomáš Dessewffy dovolil, aby sa jednotlivé drevené tiahla v múroch na mnohých miestach na prízemí pospájali drevenými a na poschodí železnými klinmi. V tretej otázke sa pýtali, či potom, ako Jozef Frencs zbadal dodávky z Dessewffého rozhodnutia nekvalitného a nedostatočného množstva stavebného materiálu, tak s viacerými mužmi pred stavebníkom deklaroval, že na seba nechce prebrať vinu za prípadne spôsobené škody. Majiteľa aj napomenuli, že ak sa neskôr kaštieľ premení na ruinu, potom im a murárskemu majstrovi spôsobí obrovskú hanbu a poškodenie reputácie. Štvrtá otázka smerovala k zisteniu, či Dessewffy následne s veľkým hnevom a vyhružkami Frencsovi povedal, že *„železo je železo, ak chcem stavať zo železa, zaobstarám kaštieľ zo železa a zverím to kováčovi a nie predsa murárovi“*.⁴⁷

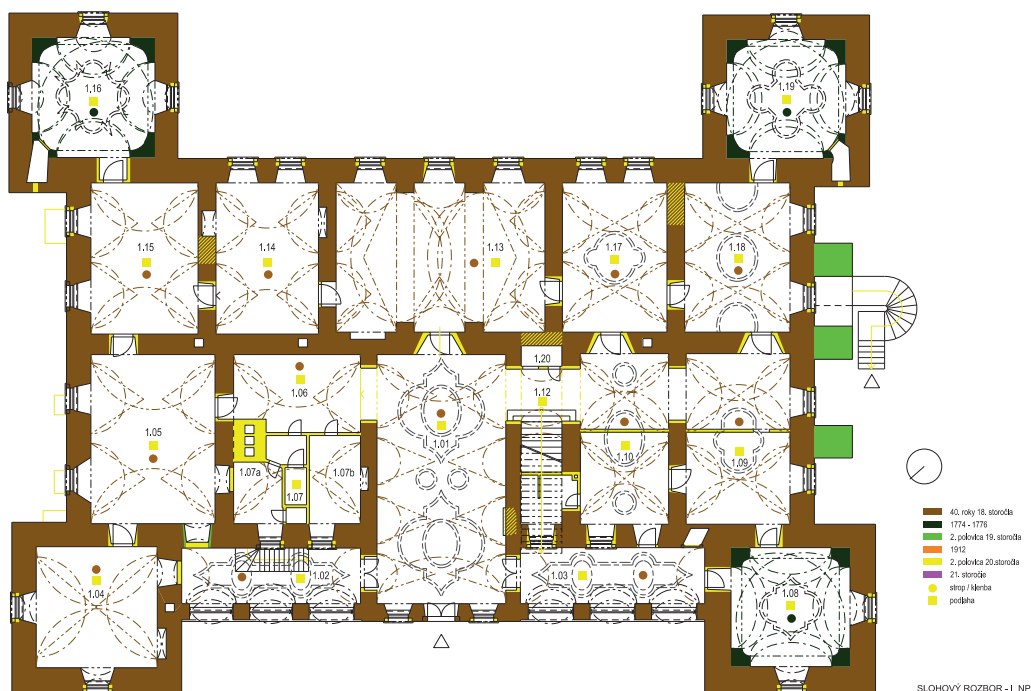
V piatej otázke sa svedkov pýtali, či sa na stavbu veží z rozhodnutia Tomáša Dessewffého z veľkej časti použil tvrdší kameň vo forme okruhliakov a gulí, ktoré prikázal nazbierať obyvateľom Hanušoviec. V šiestej otázke išlo o skutočnosť, či na za-

44 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

45 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

46 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

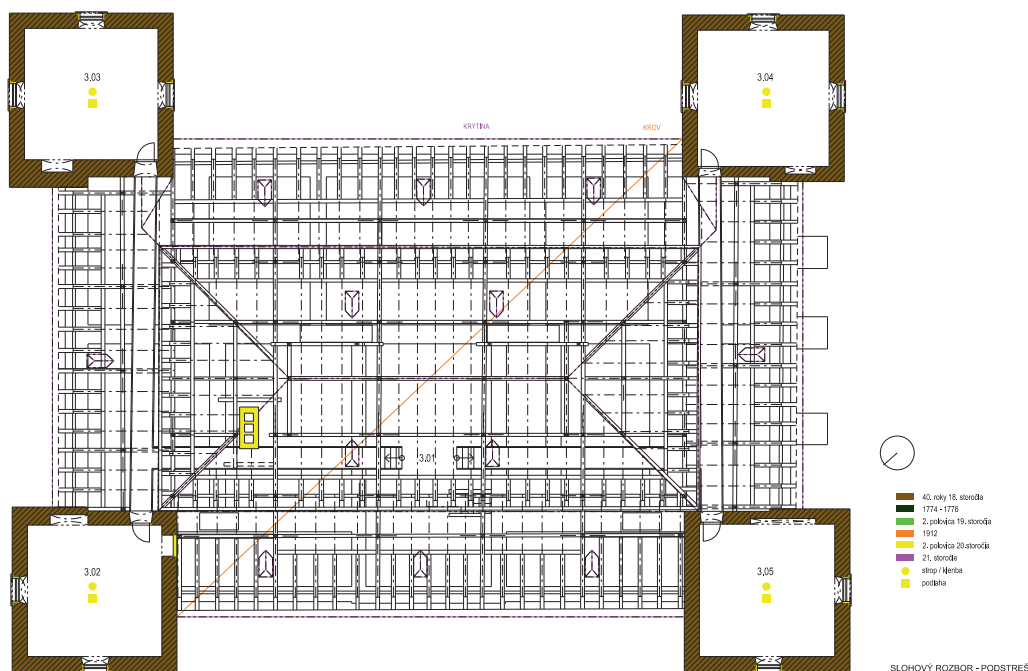
47 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

Analýza slohového vývoja prvého nadzemného podlažia kaštieľa na základe architektonicko-historických výskumov. (Autori: M. Haviarová a T. Haviar)

Analýza slohového vývoja druhého nadzemného podlažia kaštieľa na základe architektonicko-historických výskumov. (Autori: M. Haviarová a T. Haviar)

Analýza slohového vývoja podstrešia a horných podlaží veže kaštieľa na základe architektonicko-historických výskumov. (Autori: M. Haviarová a T. Haviar)

čiatku výstavby kaštieľa stavebník zaobstaral piesok z rieky Topľa, ale neskôr chcel ušetriť, a preto dal v hore vyhľadať materiál nazývaný „kamenný prach“. Tento ľahko drobný, pravdepodobne sopečný kameň sa mal následne používať namiesto piesku pri výrobe malty, pričom tiež nariadil, aby sa používalo aj menej vápna. V siedmej otázke sa chceli zástupcovia Šarišskej stolice dopátrať, či sa Dessewffy v ranných hodinách vždy osobne zúčastňoval výroby malty a dal ju vyrábať iba z „kamenného prachu“ s malým obsahom vápna. Tým mal stavebník zapríčiniť budúcu nestabilitu budovy a vznik škôd.⁴⁸

V ôsmej otázke sa pýtali, či murársky majster dostával denný plat nielen za štyri veže, ale aj za iné práce na kaštieli. Zároveň sa zisťovalo, či je pravda, že bol Tomáš Dessewffy denne prítomný na stavbe, sedel pri robotníkoch a kontroloval ich. V deviatej otázke sa malo potvrdiť alebo vyvrátiť, že klenby v stajniach a maštaliach sa zrútili, pretože stavebník odmietol dodať kotvenie. Desiata otázka znela, či Dessewffy vyplatil jednotlivých murárskych tovarišov, potom čo ho o to požiadali. S ňou súvisela aj jedenásta otázka, či od stavebníka dostával Jozef Frencs pri budovaní veží odmenu pre svojich tovarišov tak, ako sa stanovilo v zmluve. Dvanásta otázka smerovala takisto k odmeňovaniu tovarišov, či vôbec prevzali odmenu za inú robotu. Záverečná trinásta otázka sa týkala overenia toho, či je pravda, že 11 dní bez prestávky a z veľkej časti aj v noci Frencs spolu so svojimi tovarišmi dreli pri vykladaní okenných otvorov tehliami po osadení kamenných ostiení a vytvorení dier

48 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

do nich, aby tam mohli vložiť železné mreže. Tlak na nepretržitú prácu vyplýval z toho, že Dessewffy chcel mať kaštieľ pripravený na svoje meny.⁴⁹

Jeden zo svedkov murársky tovariš Leopold Henczely potvrdil, že spolu s ostatnými robotníkmi neboli pravidelne vyplácaní a za uvedených 11 dní sa Jozefovi Frencsovi a jeho druhom podarilo dokončiť výstavbu kaštieľa ešte pred meninami stavebníka. Tomáš Dessewffy sa pravidelne zúčastňoval prác a v ranných hodinách pod jeho dozorom vyrábala maltu zmiešavaním piesku a vápna. Podľa Henczelyho slov Frencs napriek žiadostiam dostával vápno v nedostatočnom množstve, rovnako aj železné tyče na kotvenie a tiahla. Navyše veľkú časť materiálu Dessewffy úplne odoprel doručiť, a preto ho Frencs napomenul, že nechce niesť vinu za prípadné budúce škody. Pri stavbe veží sa používali okrúhle kamene a veľmi málo malty, ktorá bola navyše aj nekvalitná kvôli zlej kvalite piesku a malému obsahu vápna.

Ďalší zo svedkov prešovský mešťan a tehliarsky majster Andrej Regimi potvrdil, že klenba maštali spadla, pretože sa doručilo málo železa napriek tomu, že bolo potrebné v klenbách, ale aj v stenách. Murár Martin Plavec z Solivaru zreprodukoval aj slová Tomáša Dessewffych, ktoré adresoval jemu, ďalším tovarišom a murárskemu majstrovi po sťažnostiach na nedostatok železa. Stavebník povedal: „*Slak Wassej Maczeri, aby Perun do Wassej hlavi uderil, ne ankre, ale pejcz y dwacec palic dam vam wicac, zezezo je zezezo, a tak ne z murarom, ale s Kowalom dam budowacz.*“ Aj ďalší svedkovia potvrdili slová troch menovaných mužov a na ostatné otázky alebo ich časti nevedeli odpovedať.⁵⁰

Realizované vypočúvania začiatkom roku 1774 zbavili Jozefa Frencsa zodpovednosti za spôsobené škody a nemusel ich finančne alebo prácou nahradiť Anne Péchyovej. Zrejme to však ale poškodilo jeho odbornú povesť, pretože na opravy štyroch veží si vdova už prizvala nového murárskeho majstra Jána Horvátha.⁵¹ O tom, čo sa v procese opráv udialo informovalo neskoršie vypočúvanie z 15. júna 1775 v Prešove. V ňom sa zástupcovia Šarišskej stolice pýtali, či Péchyová dala v roku 1774 obnoviť veže kaštieľa a či sa po odstránení omietok ukázalo, že sa namiesto železných kotiev použili drevené trámy. Od dokončenia prác pred viac ako štvrtstoročím drevené trámy natoľko prehnili, že železné klíny sa stali úplne zbytočnými a múry popraskali. Ďalej sa pýtali, či sa drevené tiahla nahradili železnými a múry postavili na štvorcovom pôdoryse. Iná otázka smerovala k tomu, či vdova prikázala spevniť prízemie a prvé poschodie bášť železnými tyčami. Nasledujúca otázka sa vzťahovala na to, či na druhom poschodí bášť dal Horváth do stien zamurovať železné kotvy dookola, aby zabránil vypadnutiu múrov.⁵²

Na položené otázky odpovedal Juraj Buffa z Dlhej Lúky (dnes mestská časť Bardejova), ktorý potvrdil, že na vežiach otočených smerom k fare videl štvorcové drevené tiahla v múroch. Ich konce boli pospájané železnými pántami, pričom okrem jedného všetky úplne prehnili. Následné škody na múroch sa prejavili aj na oknách,

49 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

50 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

51 Ján Horváth bol za mešťana v Prešove prijatý 26. 10. 1748. BODNÁROVÁ, Miroslava – CHMELINOVÁ, Katarína. Umelci a umeleckí remeselníci Prešova v 16. – 18. storočí. In ARS, roč. 39, 2006, č. 2, s. 249.

52 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

pretože ich nič nechránilo od takéhoto typu škôd. Anna Péchyová dala prízemie a prvé poschodie spevniť nielen železnými tyčami, ale aj novými drevenými tiahkami. Vloženie železných kotiev na druhom poschodí veží sa udialo úplne v kompetencii Jána Horvátha.⁵³ Pri prvej etape obnovy interiéru kaštieľa boli na prízemí skutočne objavené drevené tiahla v hrúbke múrov, avšak sa nedalo jednoznačne dokázať, či sú pôvodné alebo mladšie.

Opravy veží kaštieľa pokračovali aj v roku 1775, čo určite neprispievalo k povesti Jozefa Frencsa. S tým zrejme súviselo aj to, že si 4. mája 1775 v Prešove sám pre seba vydal potvrdenie o tom, že v rokoch 1755 a 1756 realizoval v zemepanskom meste Tállya stavebné práce na tunajšom rímsko-katolíckom kostole. V chráme vybielil exteriér a interiér, vybudoval aj nový vchod, chór a v jeho blízkosti aj budovu novej fary. Navyše obe stavby dosiaľ stáli a bez akýchkoľvek porúch.⁵⁴

Na Jána Horvátha v roku 1775 pri sanácii štyroch veží kaštieľa nadviazal František Mracsek, ktorý pred rokom obhliadal poškodenia rezidencie. Anna Péchyová mu v priebehu roku za opravenie dvoch veží vyplatila 500 rýnskych zlatých a poskytla aj jednu bočku vína, štyri gbely žita a dva gbely pšenice. Výšku príjmu Mracsek potvrdil 7. decembra 1775 v Prešove, pričom ešte dopísal, že stihol obnoviť aj tretiu vežu za 120 rýnskych zlatých. Posledná štvrtá veža sa mala dokončiť až v nasledujúcom roku 1776, pretože čakal na dodávky stavebného materiálu.⁵⁵

Podľa písomných prameňov stavebné úpravy spočívali najmä v obnove veží, čo potvrdil architektonicko-historický výskum, pretože v nich bolo viditeľné zachádzanie pôvodnej omietky s náterom pod súčasnú klenbu. Vo východnej a južnej veži upravili toalety, kde vstupy vložili do prípor nových klenieb. Pred okolnosťami opráv veží prezentovanými v štúdiu realizované výskumy predpokladali statické problémy kaštieľa až v druhej polovici 19. storočia. Na fasádach a v podstreší sú viditeľné kovové tiahla so závitovými tyčami a štvorcovými podložkami, ale tie museli byť osadené naozaj až v druhej polovici 19. storočia, aj s trojicou oporných pilierov na juhozápadnej fasáde.

Po roku 1850 došlo aj k ďalším menším úpravám interiéru. Pri severovýchodnej fasáde vznikol nový záchod, oddelený novou priečkou. Fasády pokryli novou omietkou so svetlookrovým náterom a bielymi štukami, vymenili aj okná, zachytené na historických fotografiách. Viaceré miestnosti získali novú dekoratívnu výmalbu, napríklad v hale na poschodí bol v sondách odkrytý výjav pelikána a mladých v hniezde, plochy mali rastlinné úponky v zeleno-okrových tónoch na okrovom pozadí. Na zvyšných klenbách sa objavujú tónované nátery v sivých, okrových a zelenosivých odtieňoch.

V roku 1912 zasiahol kaštieľ požiar, po ktorom posledný majiteľ hanušovského panstva gróf Július Dessewffy dal vztýčiť nové krovky. Po období striedania funkčného využitia od polovice 20. storočia prešiel objekt obnovou až v 70. rokoch 20. storočia, i keď jej samotná príprava začala už v roku 1957. Obnova kaštieľa bola v niektorých ohľadoch pomerne radikálna, zničili sa niektoré situácie, a preto dnes

53 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

54 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

55 ŠA PO, fond ŠŽSP, šk. 28, i. č. 113, fasc. 50, no. 64.

nedokážeme odpovedať na viaceré otázky, týkajúce sa stavebného vývoja niekdajšej šľachtickej rezidencie.

Predložená štúdia vďaka ojedinelo zachovaným archívnym prameňom odhalila pozadie jednej z mnohých barokových stavebných akcií v Šarišskej stolici. Avšak aj z celouhorského pohľadu ide o výnimočný typ dokumentov vzhľadom na fakt, že Tomáš Dessewffy patril medzi zemanov a nedisponoval barónskym a ani grófskym titulom. V prostredí uhorskej aristokracie sa totiž mená architektov ich kaštieľov zachovali v omnoho početnejšej miere. Navyše sa na základe úplne kompletne nezachovaného účtovníctva dala odhadnúť aj približne presná suma, koľko výstavba takéhoto kaštieľa mohla stáť. Prezentované výsledky sú dôležité aj z interdisciplinárneho hľadiska, pretože pri architektonicko-historickom výskume sa dá len veľmi ťažko v rámci jednej barokovej stavebnej etapy presne určiť, čo bol pôvodný zámer, čo súviselo s technologickými postupmi a čo sa následne v dôsledku akýchkoľvek problémov muselo premurovať. Pre autorov architektonicko-historického výskumu totiž práce na seba tesne nadväzovali a z ich pohľadu ide len o jednu stavebnú etapu.

Kaštieľ v Hanušovciach postavili Jozef Frencs, i keď zrejme menšiu časť prác viedol aj jeho otec Ján Frencs, spolu s Michalom Urlespacherom v rokoch 1740 – 1748. V nasledujúcom období do roku 1760 prebiehali práce na budovách v priľahlom areáli. Samotná stavba kaštieľa vyšla za osem rokov u Frencsovcov na 2 283 uhorských zlatých a u Urlespachera za jeden rok na 1 138 rýnskych zlatých. V dôsledku nekvalitného stavebného materiálu a nedostatku železných kotvení, tyčí a tiahlí došlo už po 26, respektíve po 14 rokoch k poruchám stien a padaniu klenieb v budovách. Preto sa v rokoch 1774 – 1776 uskutočnila pod vedením ďalších murárskych majstrov Jána Horvátha a Františka Mracseka oprava budov v hodnote viac ako 620 rýnskych zlatých. Ďalším dôležitým výsledkom predloženej štúdie predstavuje spoznanie dôležitosti Prešova pri realizácii barokových rezidencií, či už ako stavieb na zelenej lúke alebo s použitím staršej renesančnej hmoty. Vďaka písomným prameňom bolo pri kaštieli v Hanušovciach možné stotožniť mená murárskych majstrov Jána a Jozefa Frencsovcov a Michala Urlespachera zo štúdie Miloslavy Bodnárovej a Kataríny Chmelinovej aj s presne identifikovanými rezidenciami, ktoré sa zachovali do súčasnosti. Pri budúcom kunsthistorickom výskume môžu tieto údaje veľmi pomôcť a na základe porovnávania určiť aj ďalšie ich stavebné počiny, i keď sa k nim nezachovali nijaké archívne pramene.

V prípade opráv veží kaštieľa ich obnovu viedol ďalší murársky majster František Mracsek, ktorého meno spomínala už štúdia Miloslavy Bodnárovej a Kataríny Chmelinovej. Vďaka publikovanému výskumu ku kúrii v Kukovej sa potvrdilo, že Mracsek ešte pred prácami v Hanušovciach navrhol v roku 1772 a následne postavil kukovskú šľachtickú rezidenciu pre Imricha st. Bánóa.⁵⁶ Už len na základe zatiaľ publikovaných výskumov možno predpokladať, že ešte v rámci pripravovanej knihy od Tomáša Janura a Michaely Haviarovej o kaštieľoch a kúriách v Šarišskej stolici dôjde k identifikácii ďalších mien prešovských murárskych majstrov.

56 JANURA, Tomáš – HAVIAROVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína. Kúria v Kukovej vo svetle najnovšieho archívneho a architektonicko-historického výskumu. In *Dejiny internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* – č. 1/2020, s. 22-24. Dostupné na: http://dejiny.unipo.sk/PDF/2020/03_1_2020.pdf.